

Beata Żywicka
Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9453-973>
e-mail: beata.zywicka@uph.edu.pl

Profilowanie pojęć we współczesnym polskim dyskursie publicznym na przykładzie wybranych wartości kolektywnych

Concept profiling in contemporary Polish public discourse on the example of selected collective values

Abstrakt

W tekście zaprezentowano podstawowe założenia dotyczące koncepcji profilowania oraz pokazano przydatność tej metody do badań na gruncie dyskursu publicznego. Wykorzystanie koncepcji profilowania pojęć przedstawiono, rekonstruuując wyspecyfikowane obrazy *SPOŁECZEŃSTWA* i *NARODU*. Pojęcia te określono jako nazwy wartości kolektywnych, ponieważ funkcjonują one jako pewne określone „kompleksy zbiorowości” uzależnione od czynników społecznych, politycznych, kulturowych, etnicznych i ekonomicznych, natomiast ich struktura semantyczna opiera się na dominantach leksykalnych podkreślających wspólnotowość i jedność. Udowodniono, że w określonym typie dyskursu uaktywnia się określony podmiot społeczny, reprezentowany przez jednostki, grupy społeczne, partie, instytucje i organizacje. Pozyskana baza materiałowa opiera się na tekstach wyekscerpowanych przede wszystkim z wysokonakładowych i opiniotwórczych gazet oraz dzienników reprezentujących zróżnicowane opcje polityczne.

Słowa kluczowe: profilowanie, profil, wartości kolektywne, dyskurs

Abstract

The article presents basic assumptions regarding the idea of profiling and shows the applicability of this method in research based on public discourse. Applying concept profiling is illustrated through reconstruction of specific images of *SOCIETY* and *NATION*. The concepts are defined as names of collective values because they function as certain ‘community complexes’ dependent on social, political, cultural, ethnic and economic factors, while their semantic structure is based on lexical dominants emphasizing the sense of community and unity. It is proved that in a certain type of discourse, a specific social subject is activated, represented by individuals, social groups, parties, institutions and organizations. The obtained research resources base is comprised of texts excerpted above all from large-circulation, opinion-forming newspapers and dailies representing diverse political affinities.

Keywords: profiling, profile, collective values, discourse

Wprowadzenie

Celem artykułu jest zaprezentowanie podstawowych założeń dotyczących koncepcji profilowania oraz pokazanie przydatności tej metody do badań na gruncie dyskursu publicznego. Wykorzystanie koncepcji profilowania pojęć postaram się przedstawić, rekonstruuując wyspecyfikowane obrazy *SPOŁECZEŃSTWA* i *NARODU*. Wybrane do analizy kategorie określam mianem nazw wartości kolektywnych, które funkcjonują jako pewne określone „kompleksy zbiorowości” zdeterminowane społecznie, politycznie, kulturowo, etnicznie i ekonomicznie¹, a ich struktura semantyczna opiera się na dominantach leksykalnych podkreślających wspólnotowość i jedność.

Spróbuję udowodnić, że formowanie i układanie wariantów pojęć na poziomie dyskursu publicznego pozostaje w związku z przyjmowanym przez użytkowników języka punktem widzenia oraz prezentowanym przez mówiących systemem wartości, ukierunkowaniem ideologicznym, światopoglądowym bądź politycznym. Postaram się wykazać, że w określonym typie dyskursu² uaktywnia się określony podmiot społeczny, reprezentowany przez jednostki, grupy społeczne, partie, instytucje i organizacje.

Materiał poddany analizie stanowią teksty naturalne, wyeksцерpowane z wysokonakładowych i opiniotwórczych gazet oraz dzienników reprezentujących zróżnicowane opcje polityczne³.

¹ Florian Znaniecki (1973: 65, 67–69), opisując różne grupy zbiorowości, m.in. społeczeństwo i naród określił je jako kompleksy zbiorowości oraz zmienne społeczne całości.

² Rozumienie dyskursu przyjmuję za Stanisławem Grabiasem, jako „ciąg zachowań językowych, których postać zależy od tego, kto mówi, do kogo, w jakiej sytuacji i w jakim celu. Tak pojęty dyskurs jest rodzajem interakcji społecznej dokonującej się przy udziale języka” (2019: 222).

³ Dane tekstowe zaczerpnięto zarówno z bieżącej ekscerpcji materiałów prasowych, pochodzących z pism reprezentujących środowiska liberalno-demokratyczne („Gazeta Wyborcza”, „Polityka”), prawicowo-konserwatywne („Rzeczpospolita”), katolickie („Tygodnik Powszechny”, „Więź”), narodowo-katolickie („Nasz Dziennik”), lewicowe („Trybuna”) oraz feministyczne („Zadra”), jak i ze zbiorów internetowych wyszukiwarek czasopism. Wykorzystałam także materiał wyeksцерpowany z Narodowego Korpusu Języka Polskiego (NKJP) oraz jednostkowe wypowiedzi emitowane w audycjach w Radiu Maryja (RM), głównie z cyklicznego programu „Rozmowy niedokończone”. Do analizy wytypowano łącznie tysiąc próbek kontekstowych.

1. Profil i profilowanie – krótki przegląd stanowisk badawczych

Pojęcie profilowania – jak słusznie zauważa Renata Grzegorzczkova – pojawiło się w językoznawstwie wraz z zainteresowaniem gramatyką kognitywną i jako „poręczne, a jednocześnie obrazowe, zaczęło żyć własnym życiem i, jak się zdaje, odeszło od pierwotnego sensu, jaki nadał mu jego twórca Ronald Langacker” (Grzegorzczkova 1998: 9). Profilowanie – w ujęciu R. Langackera – polega na uwydatnieniu, „podświetlaniu”, w obrębie bazy (pola doświadczeniowego), pewnych elementów jako szczególnie istotnych, a „usuwaniu w cień (do tła)” innych, mniej istotnych (Grzegorzczkova 1998: 10)⁴.

Odtwarzając wyspecyfikowane warianty całościowego wyobrażenia *SPOŁECZEŃSTWA* i *NARODU* funkcjonujące w polskich dyskursach ideologicznych, opieram się na koncepcji profilowania sformułowanej przez Jerzego Bartmińskiego i Stanisławę Niebrzegowską. Lubelscy etnolingwiści, powołujący się na prace Anny Wierzbickiej i innych autorów do niej nawiązujących, definiują pojęcie profilowania, wychodząc od potocznej intuicji językowej. W ich rozumieniu profilowanie jest

subiektywną (tj. mającą swój podmiot) operacją językowo-pojęciową, polegającą na swoistym kształtowaniu obrazu przedmiotu poprzez ujęcie go w określonych aspektach (podkategoriach, fasetach), takich jak np. pochodzenie, cechy, wygląd, funkcje, zdarzenia, przeżycia itp., w ramach pewnego typu wiedzy i zgodnie z wymogami określonego punktu widzenia (Bartmiński, Niebrzegowska 1998: 212).

Profilowanie jest procesem, w jego wyniku powstaje profil pojęcia, który stanowi

wariant wyobrażenia przedmiotu hasłowego, ukształtowany poprzez dobór faset, ich uporządkowanie według reguł implikacji, ich wypełnienie treścią stosownie do przyjętej wiedzy o świecie, zarazem wariant kreowany przez jakiś czynnik dominujący, dominantę. [...] Profile różnicują wyobrażenie prototypowego przedmiotu. [...] Nie są różnymi znaczeniami, są sposobami organizacji treści semantycznej wewnątrz znaczeń (Bartmiński, Niebrzegowska 1998: 217).

J. Bartmiński w artykule *Niektóre problemy i pojęcia etnolingwistyki lubelskiej* dowodzi, że pojęcie profilowania uwzględnia i pokazuje w opisie języka nie tylko elementy stałe, stereotypowe, lecz także zmienne, które

⁴ W myśl koncepcji sformułowanej przez Langackera profilowanie to „ujmowanie pola postrzeżeniowego lub pojęciowego (wiedzy o pewnym wycinku rzeczywistości), tzw. bazy, z określonego punktu widzenia przez wyróżnienie (podświetlenie) pewnych elementów jako ważnych (desygnowanych), a usuwanie innych w cień, na dalszy plan, do tła” (Grzegorzczkova 1998: 11).

wynikają z przystosowania bazowego stereotypu do zmieniających się warunków, intencji nadawcy oraz jego systemu wartości (Bartmiński 2006: 85).

W związku z tym profilowanie może stanowić użyteczne narzędzie również dla badań komparatywnych, obejmujących m.in. zróżnicowane dyskursy (tamże).

2. Profilowanie wartości kolektywnych we współczesnym polskim dyskursie publicznym

Bazowy zespół charakterystyk zrekonstruowanych dla pojęć *SPOŁECZEŃSTWA* i *NARODU*, w zależności od rodzajów podmiotów, ich punktów widzenia, „celów, do których dążą uczestnicy komunikacji”, wyznawanych czy deklarowanych wartości, podlega profilowaniu. Efektem profilowania są profile (warianty) *SPOŁECZEŃSTWA* i *NARODU*. Mają one „status konwencjonalny” i są powiązane z kierunkiem ideologicznym dyskursu⁵. Każdy z nich ma określony podmiot społeczny (grupy społeczne, partie, instytucje i organizacje), jest umocowany instytucjonalnie (np. gazety, czasopisma, portale internetowe, audycje radiowe) oraz reprezentowany w życiu publicznym (w kręgach rządzących różnych szczebli).

2.1. Profilowanie pojęcia *SPOŁECZEŃSTWO* we współczesnym polskim dyskursie publicznym⁶

W dyskursie prasowym z bazowego podstawowego wyobrażenia *SPOŁECZEŃSTWA* jako określonej grupy ludzi, współtworzących określoną wspólnotę, współpracujących ze sobą, mieszkających na określonym terytorium, wyłaniają się pochodne obrazy (profile) tego pojęcia.

⁵ J. Bartmiński (2010: 17–18), szkicując aktualną mapę życia publicznego w Polsce, wymienił sześć dyskursów: lewicowy, feministyczny, umiarkowanie liberalno-demokratyczny, radykalnie liberalny (anarchistyczny), liberalno-katolicki oraz narodowo-prawicowy. Podzielając założenie Bartmińskiego, że o wyodrębnieniu dyskursów stanowi obecność podmiotu, jego punktu widzenia i wyznawanych czy deklarowanych wartości, wydzieliłam dyskurs narodowo-prawicowy, lewicowy, liberalno-demokratyczny, narodowo-katolicki, kościelno-katolicki, dyskurs katolicki związany z nauczaniem Jana Pawła II, feministyczny oraz nacjonalistyczny. Na takiej podstawie są wydzielane także typy dyskursu m.in. w *Leksykonie aksjologicznym Słowian i ich sąsiadów* (LASiS).

⁶ Ta część artykułu stanowi zmodyfikowaną i uzupełnioną wersję fragmentu tekstu *Językowy obraz społeczeństwa w okresie transformacji ustrojowej w Polsce* (Żywicka 2016: 165–168).

2.1.1. Profil społeczeństwa uległego w dyskursie narodowo-prawicowym

W dyskursie narodowo-prawicowym funkcjonuje profil społeczeństwa biernego, apatycznego, pozostającego pod wpływem obcych rządów i kultury zachodniej. Społeczeństwo jest przedstawiane jako uległa, bezwolna masa, sterowana przez obcy kapitał, pozbawiona woli działania, bezradna i oglupiała, potępiająca i wrogo nastawiona do wszystkiego, co wiąże się z polską kulturą i obyczajowością. Porównanie społeczeństwa do zwierząt (stada wściekłych, szczekających psów) pogłębia i tak zdecydowanie negatywne wartościowanie tego pojęcia oraz dyskredytuje podmiotowy charakter społeczeństwa, np.:

- (1) *Decydenci na polskiej prowincji i polscy sparaliżowani wykonawcy – w chochotowym tańcu sterują Polską – ku przepaści. Zauroczeni lub na rozkaz «zachodnich sił krwiożerczego kapitalizmu» zrobili ze społeczeństwa polskiego ludzi chorych, sfrustrowanych, oglupiałych i bezradnych. Stworzyli z nas stado wściekłych szczekających na siebie psów, ujadających na wszystko co polskie, bez jakiegokolwiek analizy, przyczyny* (NDz 12 III 1998).

Społeczeństwo często bywa pokazywane w opozycji do *rządzących*. Podstawa przeciwstawienia opiera się na kilku eksponentach semantycznych obejmujących głównie strategie działań władzy wobec społeczeństwa (ignorowanie społeczeństwa, niszczenie tożsamości narodowej, budowanie społeczeństwa ateistycznego, wprowadzając do szkół pojęcie neutralności światopoglądowej). Bardzo wyraźnie bywa zarysowana i ciągle żywa jeszcze historyczna opozycja *społeczeństwo – władza komunistyczna* rozumiana jako przeciwstawienie systemu komunistycznego demokracji, którą uosabia społeczeństwo⁷, np.:

- (2) *Dzięki niej [minister edukacji narodowej Joanny Kluzik-Rostkowskiej – B.Ż.] odżywa u nas ponownie socjalizm w wersji marksistowskiej, budujący społeczeństwo bezreligijne. Pani minister, wbrew Konstytucji, wprowadza pojęcie neutralności światopoglądowej w szkołach publicznych, myląc to pojęcie z bezstronnością władz wobec przekonań religijnych czy światopoglądowych w życiu publicznym, a więc także w procesie szkolnego nauczania* (NDz 5 IX 2014).

⁷ Władze komunistyczne, używając siły do rozwiązywania konfliktów społecznych, stosując represje wobec członków społeczeństwa, prześladując ich, pozostawały bezkarne, dlatego wśród społeczeństwa pojawiała się poczucie „zniewolenia moralnego” jego członków i przekonanie, że „władza zniewala społeczeństwo”, zob. Mosiołek-Kłosińska 1998: 295, a także Mosiołek-Kłosińska 2012.

2.1.2. Profil społeczeństwa opartego na wartościach chrześcijańskich w dyskursie kościelno-katolickim

W dyskursie kościelno-katolickim oraz w wypowiedziach księży i dostojników kościelnych (biskupów) dominuje obraz społeczeństwa silnie i trwale związanego z wiarą, Kościołem i wartościami chrześcijańskimi. Społeczeństwo ma wyraźnie charakter podmiotowy. Synonimem *społeczeństwa* jest najczęściej *naród*. Społeczeństwo pojawia się także równorzędnie z *jednostką* i *człowiekiem*. Wyraźnie zostaje zarysowana granica między społeczeństwem a władzą oraz między społeczeństwem obywatelskim a państwem kreowanym na „właściciela gospodarki, życia publicznego i społecznego”, np.:

- (3) *Mamy poczucie, że w Polsce udało się nam zbudować społeczeństwo obywatelskie, które stworzyło front odmowy wobec monopolu państwa, wobec państwa właściciela gospodarki, życia publicznego i społecznego* (TP 17 VI 1990).

Według środowisk kościelnych istotne zagrożenie dla polskiego społeczeństwa kryje się w sowietyzacji kultury, nazywanej antykulturą.

2.1.3. Profil społeczeństwa stojącego na straży demokracji i praw człowieka w dyskursie liberalno-demokratycznym

Społeczeństwo, wyłaniające się z dyskursu liberalno-demokratycznego, ewoluuje w kierunku społeczeństwa obywatelskiego, dążącego do politycznej samoorganizacji, odpowiedzialnego za kształtowanie państwa, mającego wpływ na życie społeczno-polityczne, stojącego na straży demokracji i praw człowieka, np.:

- (4) *Póki państwo nie jest postrzegane jako forma politycznej samoorganizacji społeczeństwa, lecz jako siła zewnętrzna – a de facto wroga i oszukańcza – póty nie będzie warunków do silnego zakorzenienia się demokracji liberalnej* (GW 11–12 XII 1999).

Wśród najważniejszych cech społeczeństwa wymienia się: nowoczesność, zdolność do samoorganizacji, jedność, stabilność. Znacznie częściej w tym profilu eksponuje się znaczenie więzi między członkami społeczeństwa (nazwanymi *więziami horyzontalnymi*). Podkreśla się, że więzi oparte na społecznej solidarności, tolerancji, zaufaniu oraz bezinteresownej pomocy stanowią dobrą podstawę do tworzenia społeczeństwa obywatelskiego, np.:

- (5) *W nowoczesnym społeczeństwie więzi horyzontalne tworzą kapitał «społeczny» owocujący społeczną solidarnością, zaufaniem i bezinteresowną pomocą. To dzięki tym więziom rozwijają się dobrowolne, niezależne stowarzyszenia i instytucje,*

a spontaniczne inicjatywy obywatelskie mają ciąg dalszy w działaniach samoorganizującego się społeczeństwa (GW 11–12 XII 1999).

W tym profilu *społeczeństwo obywatelskie* stoi w wyraźnej opozycji do *państwa*.

2.1.4. Profil społeczeństwa biednego i rozwarstwowanego w dyskursie lewicowym

W dyskursie lewicowym społeczeństwo koncentruje się na dwóch płaszczyznach: bytowej, eksponującej biedę, ubóstwo, brak pracy i głębokie rozwarstwienie spowodowane zbyt dużym zróżnicowaniem materialnym oraz ideowej, skupionej na laickim modelu społeczeństwa z ograniczonymi wpływami Kościoła.

Znamienne staje się spojrzenie na społeczeństwo głównie przez pryzmat cech bytowych. Środowiska lewicowe kreują wizerunek społeczeństwa biednego, dotkniętego wtórnym analfabetyzmem, rozwarstwowanego, osłabionego gospodarczo i przemysłowo przez pogłębiające się bezrobocie, por.:

(6) *Z badań opinii społecznej wynika, że dwie trzecie społeczeństwa polskiego nie przeczytało w ciągu ostatniego roku ani jednej książki. Powszechnie słyszy się, że w Polsce rozszerza się wtórny analfabetyzm (Tryb 16 VI 1999).*

W dyskursie lewicowym synonimem *społeczeństwa* stają się *obywatele*, np.:

(7) *Czy można mówić o wolności obywateli w warunkach, gdy 50 proc. społeczeństwa żyje poniżej minimum socjalnego, gdy dramatycznie rozszerza się sfera ubóstwa, gdy powiększa się rozwarstwienie majątkowe społeczeństwa? Czy człowiek głodny, bezrobotny, wyrzucony z pracy, nie mający przed sobą żadnych perspektyw życiowych naprawdę może korzystać z wolności? (Tryb 16 VI 1999).*

2.1.5. Społeczeństwo w dyskursie feministycznym

Dla dyskursu feministycznego kluczowa jest organizacja społeczeństwa ze szczególnym zaznaczeniem pozycji, jaką zajmują w nim kobiety. Stąd też podmiotami tego dyskursu najczęściej są kobiety. Manifestując określoną postawę wobec ról społecznych, jakie są im przypisywane, dążą do ugruntowania przysługujących im praw, obowiązków i przywilejów.

W dyskursie feministycznym społeczeństwo jest pokazywane przez pryzmat współczesnej wyzwolonej kobiety, dopominającej się o miejsce w społeczeństwie, która ciągle musi „walczyć” – najpierw o zdobycie określonej pozycji społecznej, później o jej utrzymanie, zaś zdominowane przez mężczyzn społeczeństwo ogranicza aktywną działalność kobiet na różnych

plaszczynach życia, odmawiając im prawa zabierania głosu w ważnych i decydujących sprawach, np.:

- (8) *Skąd taka mała aktywność kobiet? Wiąże się to, moim zdaniem, z ogólnie słabą pozycją kobiety w społeczeństwie zdominowanym przez mężczyzn, z pasywnym charakterem zadań, do jakich przygotowuje się dziewczynkę od najmłodszych lat (Z 1 X 2012).*

Z punktu widzenia feministek kobiety zajmują w społeczeństwie pozycję „wykluczonych” ze względu na przynależność płciową oraz przypisanie im tradycyjnych ról społecznych. Te działania ograniczają kobietom dostęp do ich podstawowych praw i swobód w życiu społecznym, pomniejszają, a nawet kontestują możliwość ich aktywnego uczestnictwa w sferze publicznej (por. Ciesek 2018: 77).

Chociaż w tym dyskursie kwestie roli i miejsca kobiety w społeczeństwie bywają często poruszane, to samo słowo *społeczeństwo* pojawia się niezwykle rzadko na łamach nie tylko pisma „Zadra”, lecz także innych reprezentujących środowiska feministyczne.

2.2. Profilowanie pojęcia *NARÓD* we współczesnym polskim dyskursie publicznym⁸

Bazowe wyobrażenie *NARODU* jako zbiorowości ludzi współtworzących określoną wspólnotę, wyróżniającą się wspólną świadomością narodową, czyli poczuciem przynależności do tejże wspólnoty, mówiącą zazwyczaj jednym językiem podlega profilowaniu w ramach dyskursów, wydzielonych paralelnie jak przy opisie *SPOŁECZEŃSTWA*.

2.2.1. Profil narodu „zawłaszczonego”, zdominowanego przez państwo – ideologicznego suwerena w dyskursie narodowo-prawicowym

W dyskursie narodowo-prawicowym, w szczególności w dyskursie PiS, naród to najważniejsza – obok rodziny – „wspólnota kultury, języka, historii, wspólnego losu, wspólnych osiągnięć” (Kaczyński 2019). W publicznych wypowiedziach prezes Prawa i Sprawiedliwości Jarosław Kaczyński podkreśla, że naród jest wspólnotą szczególnie cenioną przez niego i członków tego ugrupowania, np.:

⁸ O profilowaniu *NARODU* w dyskursie publicznym po roku 1989, zob. Żywicka 2015.

- (9) *Wspólnotą, którą sobie szczególnie cenimy jest naród. Naród to wspólnota kultury, języka, wspólnego losu. Naród to podstawa istnienia i działania człowieka w warunkach naszej cywilizacji, tej najbardziej życzliwej człowiekowi cywilizacji, to podstawa organizacji, którą nazywamy państwem* (Kaczyński 2019).

Podstawą istnienia tak rozumianego narodu jest posiadanie własnego państwa, które zapewni mu poczucie bezpieczeństwa i ochrony, nie tylko przed „zewnątrznymi wrogami”, lecz także „wewnętrznymi przeciwnikami” (ateistami, lewakami, liberałami, sprzymierzeńcami ideologii LGBTQ, zwolennikami aborcji), np.:

- (10) *Historia potoczyła się tak, że samo pojęcie narodu, a już i w szczególności byt polskiego narodu bywało i bywa kwestionowany i to nie tylko przez naszych zewnętrznych wrogów, ale i wewnętrznych przeciwników. Różne były wersje tego kwestionowania. Dzisiaj najczęstszą jest przeciwstawianie narodowi polskiemu i polskości – europejskości* (Kaczyński 2019).

W centrum dyskursu narodowo-prawicowego stoi wizja narodu „za-właszczonego”, zdominowanego przez państwo – ideologicznego suwerena, dbającego o integrację narodu, np.:

- (11) *Państwo jest własnością wspólnoty, dlatego trzeba wzmocnić jego demokratyczną, czyli polityczną suwerenność. Gospodarka rynkowa jako optymalny model ekonomiczny winna być jednak temperowana przez funkcje opiekuńcze państwa, które powinno dbać o integrację narodu jako całości, a więc eliminowanie nadmiernych różnic społecznych* (Wildstein 2019).

Nadrzędnym celem i wartością tak rozumianego narodu jest suwerenność i niepodległość państwowa utożsamiana z wolnością, zaś synonimem narodu jest Polska i szeroko rozumiana polskość, np.:

- (12) *Wolność to jest takie święte prawo narodu do własnego, suwerennego państwa. My Polacy wiemy jak ważne jest to prawo. Ale prawo do tworzenia państwa służy nie tylko tej najszerszej wspólnotcie, jaką jest naród, służy także jednostkom i grupom* (Kaczyński 2019).
- (13) *Ale dla nas narodem jest Polska, polskość i tą polskość cenimy bardzo wysoko. Ona buduje podstawę naszych programów, naszych nadziei. W niej lokujemy to wszystko, co ma wiązać się z naszą przyszłością. Chcemy, by Polska trwała i wiemy, że warto być Polakami, warto być Polakiem* (Kaczyński 2019).

2.2.3. Profil narodu jako strażnika wielopokoleniowych wartości duchowych i moralnych w dyskursie narodowo-katolickim

W tym dyskursie *naród* pisany jest zawsze wielką literą. Dominuje w nim wyobrażenie narodu jako wspólnoty etnicznej i religijnej. Nerozerwalnie łączy się z Kościołem, wiarą katolicką i moralnością. Istotnym wyznacznikiem

przynależności do wspólnoty narodowej jest wyznawanie określonego światopoglądu opartego na wartościach chrześcijańskich, przywiązaniu do ojczystego kraju, do narodu i „prawdziwej miłości do narodu i ojczyzny”, np.:

- (14) *Tymczasem prawdziwa miłość do narodu i Ojczyzny jest patriotyzmem, który ani nie absolutyzuje własnego narodu, ani nie wyklucza szacunku oraz sympatii dla innych* (RM 11 XI 1997).

W dyskursie narodowo-katolickim naród urasta do rangi strażnika wielopokoleniowych wartości duchowych i moralnych. Silny i trwałe związki narodu z wiarą, wartościami chrześcijańskimi i Kościołem ma uchronić go przed zgubną ideologizacją, np.:

- (15) *Czasy, w których żyjemy, są przepelnione różnymi zagrożeniami duchowymi niszczącymi nasze serca i umysły. To czasy, w których dostrzeganych jest coraz więcej wyzwań. Nie możemy bać się im przeciwstawiać. Nie możemy beczynnym pozwalać, by wpałano nam ideologie niezgodne z nauką Kościoła katolickiego, wartościami wpływającymi z wiary chrześcijańskiej, która jest podstawą naszego Narodu i państwa. To, co obserwujemy, zmusza nas, byśmy poszukiwali fundamentu, którym jest prawda, jaką od wieków znajdujemy w Kościele. Żeby właściwie zrozumieć tę prawdę i dotrzeć do tego fundamentu, potrzebna jest znajomość podstaw* (NDz 25 II 2014).

Pojmowanie narodu w kategorii kulturowej ukazuje go jako wspólnotę, stworzoną przez jednostki i grupy ludzi, połączoną wspólną kulturą (językiem, tradycjami i zwyczajami), historią, religią i wyznawanymi wartościami. Ta wspólnota może manifestować swoje przywiązanie do narodu, także emocjonalne, celebrując najważniejsze wydarzenia narodowe i okazując szacunek symbolom narodowym. Synonimem narodu w takim rozumieniu są Polacy, zwykli ludzie, lub czasem także społeczeństwo. Ważna staje się świadomość narodowa (samowiedza) inspirowana nie tylko znajomością historii, lecz także obchodzeniem rocznic, kojarzona z symbolami tożsamości narodowej: godłem, flagą, hymnem narodowym, np.:

- (16) *Człowiek składa się nie tylko z umysłu, ale i z emocji. Wszystkie hymny narodowe są wyrazem emocjonalnego związania z narodem i państwem. Trudno powiedzieć, że śpiewając hymn, czujemy się większymi patriotami. Na pewno odczuwamy emocjonalną więź ze wspólnotą, do której należymy* (Wódz 2007).
- (17) *Flaga jest symbolem pewnego wydarzenia w dziejach naszego narodu: jest nim rocznica odzyskania niepodległości. Jest naszym obowiązkiem, by wywiesić flagę po to, by upamiętnić tamto wydarzenie, ale również wkład tych, którzy dla naszej niepodległości poświęcali swoje zdrowie i życie. [...] Chodzi przede wszystkim o to, by przy pomocy tego symbolu zaznaczyć swoją przynależność do narodu i państwa polskiego tam, gdzie jesteśmy gospodarzami – w mieście, miasteczku, na wiosce – by te flagi były po prostu wszędzie* (RM 11 XI 2014).

2.2.3. Profil narodu jako „strażnika wartości duchowych i materialnych” w dyskursie kościelno-katolickim

W tekstach prasowych i wypowiedziach przedstawicieli Kościoła katolickiego (duchownych i świeckich) pojawia się kulturowa koncepcja narodu. Naród postrzegany jest jako wspólnota języka i szeroko rozumianej kultury, dziedzictwa kulturowego (literatury, sztuki, tradycji i obyczajów). Orientacja w kulturze, znajomość historii i lojalność wobec własnego narodu składają się na samookreślenie narodowe, jego samoświadomość i samowiedzę⁹, np.:

- (18) *Naród to jest pamięć, tradycja, więź, świadomość własnej wartości. Nieodparta presja, potem rezygnacja, rozpacz mogą człowiekowi i narodowi odebrać tę pamięć, mogą zniszczyć kulturalne więzadła. Wtedy naród zamienia się w skupiska ludzi, którzy żyją jak rośliny – bez pamięci – którzy nie umieją bronić własnej godności choćby przez odwołanie się do potrzeby patriotycznej. Żyją i umierają. Trwają biologicznie, giną historycznie* (Michnik 1995).

Podkreślanie ciągłości historyczno-kulturowej narodu, poprzez odwoływanie się do doświadczeń historycznych (często tragicznych), znajomości przeszłości narodu sprawia, że naród bywa kreowany na strażnika wartości duchowych i materialnych, np.:

- (19) *Przynależność do narodu ma charakter przynależenia do ojczyzny ideowej, poczucia wspólnego dziedzictwa, wspólnych zwycięstw i klęsk, wspólnoty losów* (Naród polski).

Pojmowanie narodu w kategorii kulturowej ukazujące go jako wspólnotę, stworzoną przez jednostki i grupy ludzi, połączoną wspólną kulturą (językiem, tradycjami i zwyczajami), historią, religią i wyznawanymi wartościami, jednoznacznie „odrzuca przekonanie o wspólnym biologicznym pochodzenie członków narodu” (Burgoński 2014: 126).

Naród w dyskursie kościelno-katolickim budowany jest z punktu widzenia poczucia przynależności historycznej i kulturowej, odwoływania się do doświadczeń historycznych, znajomości przeszłości narodu. Znajduje on swoje odzwierciedlenie w mentalnym wyobrażeniu narodu „pamiętającego” o historii i przeszłości, bowiem „Naród bez dziejów, bez historii, bez przeszłości staje się wkrótce narodem bez ziemi, narodem bezdomnym, bez przyszłości” (Wyszyński 1998: 160–161).

⁹ Jadwiga Puzynina zaznacza, że świadomość narodowa (inaczej: samowiedza) pojawia się w bardzo wielu wypowiedziach ludzi już w XIX w., chociaż jest uważana za cechę charakterystyczną dla nowoczesnego rozumienia narodu. Jej zdaniem świadomość narodowa nie dotyczy tylko znajomości historii i kultury narodu, ale jest ona podstawowym ogniwem politycznej koncepcji narodu, który dąży do utrzymania lub odzyskania bytu (Puzynina 1997: 146).

2.2.4. Naród w dyskursie katolickim związanym z nauczaniem Jana Pawła II

W dyskursie katolickim związanym z nauczaniem Jana Pawła II zwraca uwagę kulturowa koncepcja narodu jako wspólnoty określanej przez jedność dziedzictwa kulturowego, języka i historii. Papież, wielokrotnie przemawiając, podkreślał, że

- (20) *Naród jest prawdziwie wolny, gdy może kształtować się jako wspólnota określona przez jedność kultury, języka, historii. [...] Suwerenność państwa jest głęboko związana z jego zdolnością promowania wolności narodu, czyli stwarzania warunków, które mu pozwolą wyrazić całą swoją własną tożsamość historyczną i kulturalną, to znaczy pozwolą mu być suwerennym poprzez Państwo (P 19 VI 2013).*

Wygłaszając przemówienie na forum UNESCO, akcentował ważną rolę kultury jako „spoiwa”, które łączy ludzi tworzących naród. Mówił wówczas, iż

- (21) *Naród jest wspólnotą ludzi, których łączą różne spoiwa, ale nade wszystko właśnie kultura. Naród istnieje «z kultury» i «dla kultury», i dlatego właśnie jest ona wielkim wychowawcą ludzi do tego, aby «bardziej być» we wspólnocie, która ma dłuższą historię niż każdy człowiek i własna rodzina (Jan Paweł II 1980).*

2.2.5. Profil narodu otwartego, tolerancyjnego, zróżnicowanego etnicznie, będący fundamentem tworzenia państwa w dyskursie liberalno-demokratycznym

W centrum dyskursu liberalno-demokratycznego znajduje się wyobrażenie narodu jako całości, połączonej silnymi więzami. Narodu, który daje człowiekowi nie tylko poczucie przynależności, lecz także stabilności moralnej. Główne atrybuty tak pojmowanego narodu koncentrują się wokół jego niezależności i suwerenności. Jest to obraz narodu zintegrowanego, pozbawionego przesadnych różnic społecznych.

W tym profilu obraz narodu uwzględnia także istnienie mniejszości narodowych, wyznaniowych, językowych i kulturowych w obrębie jednego państwa, kraju czy nawet regionu. Naród jest postrzegany jako część kraju lub państwa, np.:

- (22) *Na naród składają się różne czynniki. Owszem jest nawet czynnik biologiczny. Jeżeli tylko połowa Polaków ma połowę przodków, którzy mieszkali na tych ziemiach tysiąc lat temu, to naród dysponuje ogromnym wspólnym zbiornikiem genów, co nie może pozostać bez wpływu na podobieństwo systemu nerwowego i reakcji psychicznych. Ale może nie mieć ani jednego przodka pochodzącego z Polski i być Polakiem (TP 5 IV 1992).*

Dyskurs ten łączy naród z tożsamością narodową i patriotyzmem, które coraz częściej są niszczone przez rząd, np.:

- (23) *Sejm, którym Pani kieruje, zamiast uchwalić ustawę o usunięciu wszystkich relikwów komunistycznych, przygląda się beczynnie, jak niszczy się tożsamość narodu i patriotyzm. Kilka dni temu obchodziliśmy święto państwowe poświęcone Żołnierzom Wyklętym. Nie można go szczerze obchodzić, kiedy równocześnie ich mordercy mają pomniki i ulice im poświęcone* (Rz 12 III 2014).

W przestrzeni dyskursu liberalno-demokratycznego została upowszechniona koncepcja narodu posiadającego uprawnienia polityczne i powiązanego obowiązkami obywatelskimi, otwartego, tolerancyjnego, zróżnicowanego etnicznie, który jest fundamentem tworzenia państwa. Reprezentatywne cechy narodu to: *suwerenność, niezależność, integralność, solidarność i jedność*, głównie *polityczna*. Zauważa się zdecydowane oddzielanie narodu od ksenofobii i klerykalizmu, ponieważ upowszechniają one pejoratywne nacechowanie aksjologiczne obrazu narodu.

2.2.6. Profil narodu pozbawionego różnic społecznych w dyskursie lewicowym

W dyskursie lewicowym, który kładzie nacisk na zniesienie różnic społecznych, naród nie sytuuje się na szczycie hierarchii wartości wyznaczanych czy też deklarowanych. Naród jest postrzegany jako forma pewnej wspólnoty. Brak jednoznacznej deklaracji przywiązania do tejże wspólnoty jest postulowany w przyjęciu patriotyzmu pragmatyczno-krytycznego, który realizuje się w uczciwej pracy, szacunku dla innych, tolerancji i kontestacji dyskryminacji. Nieodłącznym składnikiem postawy patriotycznej jest krytyczna wiedza o historii nie tylko własnego narodu, lecz także sąsiednich nacji, duma z dokonań i otwarta krytyka historycznych przewinień, np.:

- (24) *Dla «mowej lewicy» zagadnienia związane z narodem i patriotyzmem, zwłaszcza traktowane tradycyjnie, nigdy nie były atrakcyjne. Zdawało się, że wstąpienie do Unii Europejskiej, procesy globalizacyjne i unifikacja kulturowa sprowadzą ten dyskurs co najwyżej do lokalnej problematyki «małych ojczyzn»* (TPrz 17 IX 2006).

Zwraca uwagę spojrzenie na naród w szerokiej perspektywie ukierunkowanej na przyszły gospodarczy i ekonomiczny rozwój narodu, np.:

- (25) *[...] uczciwszy całą wartość ochrony ziemi, powiedzmy sobie, że dziś w XXI wieku musi być identyfikacja interesów narodu skierowana ku przyszłości, a nie ku status quo, którym jest ochrona samego posiadania czegośkolwiek. Jeśli z tego zabobu nie będziemy jako naród umieli zrobić pożytku gospodarczego i rozwojowego – a on zależy nie tylko od nas, ale od miejsca kraju w jego otoczeniu – to cóż nam*

da posiadanie obfitych nawet zasobów, które nie dadzą się przetworzyć w taki sposób, by zapewnić lepszą realizację interesów narodu? (Oleksy 2002).

Dyskurs lewicowy kreuje obraz narodu *otwartego, europejskiego*, którego przeciwieństwem jest pejoratywnie oceniany *naród zaściankowy*, chorobliwie przywiązany „do skrawka Europy, kultywujący obyczaje i przesady, wierzący we własną bezgrzeszność, megalomański” (Bednarczuk 2009: 94).

Najbliższym znaczeniowo synonimem *narodu* stają się na pierwszym miejscu *obywatele*, dalej *Polacy*, *społeczeństwo* i *wyborcy*.

2.2.7. Profil narodu opartego na „czystości etnicznej” w dyskursie nacjonalistycznym

W środowisku nacjonalistów wspólnota narodowa oraz świadomość etniczna są najwyżej cenione, ponieważ konsolidują wszystkich członków każdej zbiorowości, podkreślają jej odrębność od innych wspólnot oraz wpływają na tożsamość narodową. W centrum dyskursu nacjonalistycznego znajduje się obraz narodu opartego na „czystości etnicznej”, np.:

(26) *Pragniemy, aby nasz kraj był jednolity narodowościowo, Ci którzy osiedlili się na naszej ziemi, niech wrócą do swoich ojczyzn, ponieważ na pewno ich kraje potrzebują wsparcia. Nie ich chcemy skrzywdzić, ale nie stać nas na utrzymywanie obcych. Stanowczo przeciwni jesteśmy Unii Europejskiej, jest to antynarodowa koalicja lewaków, złodziei i zbrojców stanowiący nowy sygnał zagrożenia dla naszej niepodległości* (Prawicowy radykalizm 2010).

Dyskurs ten propaguje koncepcję „narodu organicznego i hierarchicznie zorganizowanego”. Zdecydowanie neguje egalitaryzm, który zagraża utrzymaniu jedności wspólnoty narodowej i dąży do rozkładu „naturalnego porządku”. Opiera się na stwierdzeniu, że podstawą istnienia narodu są silne więzi pokrewieństwa, które stanowią jeden z istotnych składników świadomości narodowej, np.:

(27) *Naród jest dobrowolnym, opartym na więzi psychicznej i moralnej związkiem ludzi posiadających – wynikające ze wspólnych przodków i historycznej tradycji – poczucie odrębności kulturowej i chęć jej zachowania oraz rozwoju. Naród – jako wspólnota naturalna – posiada określone prawa* (Prawicowy radykalizm 2010).

W dyskursie nacjonalistycznym naród to wartość najwyżej hierarchizowana, niepodważalna i autoteliczna, dlatego jest jednocześnie najwyższą, niezależną instancją weryfikującą działania władzy w każdej ze struktur państwa. Cel wszystkich działań społecznych i politycznych jest opisywany przez dobro narodu. Bycie częścią wspólnoty narodowej oznacza więc nie tylko świadomy udział w określonych prawach i przywilejach, ale przede

wszystkim wymaga przyjęcia określonej postawy, uzewnętrzniającej się w odpowiedzialności za naród i ojczyznę, („Życie i śmierć dla narodu” – hasło propagowane przez zwolenników ideologii nacjonalistycznej), poświęcenia i bezinteresownej, rzetelnej pracy, np.:

- (28) *Jesteśmy za: Zachowaniem niepodległego, niezależnego bytu państwa polskiego z silną armią, gdzie Naród jest suwerenem i prawdziwym gospodarzem na polskiej ziemi. Zmianami w Konstytucji RP w duchu narodowej racji stanu z poszanowaniem wartości chrześcijańskich – czyli ustanowieniem IV Rzeczypospolitej* (Prawicowy radykalizm 2010).

Narrację o narodzie prowadzoną w dyskursie nacjonalistycznym wyróżnia przywiązanie do religii chrześcijańskiej, stanowiąc ważny składnik tożsamości narodu, czyli Polaków, np.:

- (29) *Chrześcijański system wychowania, oparty na Chrystusie i Jego Ewangelii, zdawał wiele razy egzamin w dziejach naszego narodu i to w najtrudniejszych momentach tych dziejów. Dlatego katolickie społeczeństwo Polski jest świadome strat i szkód moralnych, jakie poniosło i ponosi w wyniku narzucania ludziom wierzącym programu wychowania ateistycznego, programu wrogiego religii* (Prawicowy radykalizm 2010).

Dla funkcjonowania narodu – podobnie jak w dyskursie narodowo-prawicowym – „niezbędne” jest własne państwo, które zapewni narodowi poczucie bezpieczeństwa.

Wnioski

Z dyskursu publicystycznego wyłania się obraz *SPOŁECZEŃSTWA* i *NARODU*, który wyraźnie koresponduje z bazowym wyobrażeniem tych pojęć w potocznej świadomości Polaków, pokazując jakość zmian zachodzących w sposobie rozumienia tego pojęcia w komunikacji publicznej.

Sformułowane i ułożone warianty pojęć *SPOŁECZEŃSTWA* i *NARODU* na poziomie dyskursu publicznego zróżnicowanego ideologicznie, światopoglądowo i politycznie są powiązane z przyjmowanym przez użytkowników języka punktem widzenia oraz z całym przyjętym przez mówiących systemem wartości.

W konkretnym typie dyskursu uaktywnia się określony podmiot społeczny, reprezentowany przez jednostki, grupy społeczne, partie, instytucje i organizacje (por. Bartmiński, Żuk 2009: 64). W dyskursie narodowo-prawicowym podmiot społeczny kształtują przekonania dotyczące tożsamości narodowej, etnicznej. Jej wyznacznikami są katolicyzm i religijność, przywiązanie do wartości chrześcijańskich i przynależność wyznaniowa. Podmiot dyskursu lewicowego „dziedziczony z tradycji socjalistycznej

i komunistycznej” w centrum zainteresowania umieszcza równość społeczną, postuluje ateistyczną wizję świata. W dyskursie narodowo-katolickim i kościelno-katolickim podmiotami są zarówno osoby świeckie, jak i instytucjonalnie związane z Kościołem katolickim, które domagają się „obecności myśli katolickiej w życiu publicznym”, cenią tradycję i etos chrześcijański, a także kodeks moralny i zasady regulujące postępowanie człowieka. Podmiot w dyskursie nacjonalistycznym (zbiorowości skupione wokół ruchów społecznych i ideowo-politycznych oraz stowarzyszeń, jak np. Narodowe Odrodzenie Polski, Obóz Narodowo-Radykalny, Młodzież Wszechpolska) ma precyzyjnie określony system wartości, który stanowi o tożsamości nacjonalistów. Do najbardziej sugestywnych kryteriów współczesnego dyskursu nacjonalistycznego należą: „stosunek do aktualnego porządku politycznego, kulturowo-obyczajowego i gospodarczego oraz wyraźnie wyznaczony cel aktywności społecznej” (Ciesek 2018: 115).

Wyodrębnione profile mogą „harmonijnie ze sobą współdziałać”¹⁰, dopełniając się w ramach zbliżonych do siebie ideologii, np. profil *NARODU* jako strażnika wielopokoleniowych wartości duchowych i moralnych w dyskursie narodowo-katolickim oraz jako „strażnika wartości duchowych i materialnych” w dyskursie kościelno-katolickim, lub rywalizować ze sobą, przedstawiając różne wizje społeczeństwa dostosowane do oczekiwań określonych indywidualnych podmiotów czy grup społecznych, np. wyróżnione profile *SPOŁECZEŃSTWA*.

Zrekonstruowane profile *SPOŁECZEŃSTWA* i *NARODU* nie tworzą bynajmniej zbioru zamkniętego, ponieważ zestaw cech przypisywanych przedmiotowi uzależniony jest od typów racjonalności, wykorzystywanych podstaw materiałowych (często zdeterminowanych temporalnie – B.Ż.), zawartych w nich intencji komunikacyjnych i punktów widzenia obecnych w nich podmiotów. Otwarcie na nowe charakterystyki przedmiotu jest również otwarciem na nowe profilowanie i profile będące ich efektem (Niebrzegowska-Bartmińska 2020: 261–262).

Literatura

- Bartmiński J. (1990): *Punkt widzenia, perspektywa interpretacyjna, językowy obraz świata*. [W:] *Językowy obraz świata*. Red. J. Bartmiński. Lublin, s. 109–127.
Bartmiński J. (2006): *Niektóre problemy i pojęcia etnolingwistyki lubelskiej*. „Etnolingwistyka” 18, s. 77–90.

¹⁰ Na relację harmonijnego współdziałania punktów widzenia i powiązanych z nimi profili zwracał uwagę J. Bartmiński, pisząc: „pewne punkty widzenia mogą ze sobą harmonijnie współdziałać, a przynajmniej współistnieć i to może decydować o specyfice różnych podmiotowych obrazów świata” (1990: 117).

- Bartmiński J. (2010): *Język IV RP, czyli o karierze przecieku. Problem wiarygodności dyskursu publicznego*. [W:] *Język IV Rzeczypospolitej*. Red. M. Czerwiński, P. Nowak, R. Przybylska. Lublin, s. 7–31.
- Bartmiński J., Niebrzegowska S. (1998): *Profile a podmiotowa interpretacja świata*. [W:] *Profilowanie w języku i w tekście*. Red. J. Bartmiński, R. Tokarski. Lublin, s. 211–224.
- Bartmiński J., Żuk G. (2009): *Pojęcie równości i jego profilowanie we współczesnym języku polskim*. „Etnolingwistyka” 21, s. 47–67.
- Bednarczuk M. (2009): *Rozumienie narodu i jego profilowanie we współczesnym języku polskim*. „Etnolingwistyka” 21, s. 85–101.
- Burgoński P. (2014): *Koncepcja narodu w ujęciu katolickiej nauki społecznej*. „Studia Gdańskie” 35, s. 125–135.
- Ciesek B. (2018): *Dyskursy dyskryminacji i tolerancji w przestrzeni publicznej współczesnej Polski (wartości, postawy, strategie)*. Katowice.
- Grabias S. (2019): *Język w zachowaniach społecznych. Podstawy socjolingwistyki i logopedii*. Lublin.
- Grzegorzczak R. (1998): *Profilowanie a inne pojęcia opisujące hierarchiczną strukturę znaczenia*. [W:] *Profilowanie w języku i w tekście*. Red. J. Bartmiński, R. Tokarski. Lublin, s. 9–17.
- Jan Paweł II (1986): *W imię przyszłości kultury. Przemówienie w UNESCO. Paryż 2 czerwca 1980*. [W:] tenże: *Wiara i kultura. Dokumenty, przemówienia, homilie*. Rzym.
- Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*. Red. J. Bartmiński i in. (2015–) T. 1–5. Lublin.
- Mosiółek-Kłosińska K. (1998): *Profile pojęcia komunizm (na podstawie wypowiedzi z okresu kampanii wyborczej 1995)*. [W:] *Profilowanie w języku i w tekście*. Red. J. Bartmiński, R. Tokarski. Lublin, s. 289–304.
- Mosiółek-Kłosińska K. (2012): *Etyczny i pragmatyczny. Polskie dyskursy polityczne po 1989 roku*. Warszawa.
- Niebrzegowska-Bartmińska S. (2020): *Definiowanie i profilowanie pojęć w (etno)lingwistyce*. Lublin.
- Puzynina J. (1997): *Słowo – wartość – kultura*. Lublin.
- Wyszyński S. (1998): *Bądźcie dumni z waszej przeszłości. W: tegoż: Z rozważań nad kulturą ojczyzną*. Warszawa.
- Znaniecki F. (1973): *Socjologia wychowania*. Warszawa.
- Żywicka B. (2015): *Obraz narodu w dyskursie publicznym po roku 1989*. [W:] *Współczesne media. Medialny obraz świata. T. 2: Studium przypadku*. Red. I. Hofman, D. Kępa-Figura. Lublin, s. 139–156.
- Żywicka B. (2016): *Językowy obraz społeczeństwa w okresie transformacji ustrojowej w Polsce*. „Socjolingwistyka” 30, s. 147–172.

Źródła

- GW: „Gazeta Wyborcza” 11–12 XII 1999, <https://www.academia.edu/35623487/Prawicowy_radykalizm_na_przyk%C5%82adzie_Obozu_Narodowo_Radykalnego>, dostęp: 15.03.2021.
- Jan Paweł II (1980): *W imię przyszłości kultury. Przemówienie w UNESCO. Paryż, 2 czerwca 1980*. [W:] tenże: *Wiara i kultura. Dokumenty, przemówienia, homilie*. Rzym 1986, s. 74.
- Kaczyński J. (2019): *Konwencja PiS w Lublinie, 7 września 2019*, <<https://oko.press/kaczynski-jeden-narod-jeden-kosciol-demokracja-skonstruowana-prosto-kazdy-dobry-polak-musi/>>, dostęp: 28.03.2020.
- Michnik A. (1995): *Między Panem a Plebanem*. NKJP.
- Naród polski: *Naród polski. Kształtowanie się narodu polskiego*, <<http://godlo.pl/narod-polski/>>, dostęp: 25.06.2019.
- NDz: „Nasz Dziennik” 25 II 2014, 12 III 1998.

- Oleksy J. (2002): *Rozpatrzenie obywatelskiego wniosku o poddanie pod referendum ogólnokrajowe rozstrzygnięcia sprawy zgody obywateli RP na sprzedaż ziemi cudzoziemcom*. Wystąpienie w Sejmie RP 12 XI 2002. NKJP.
- P: „Polityka” 19 VI 2013. Jan Paweł II: *Naród jest prawdziwie wolny, gdy może kształtować się jako wspólnota określona przez jedność kultury, języka, historii*, <<https://wpolityce.pl/polityka/160096-jan-pawel-ii-narod-jest-prawdziwie-wolny-gdy-moze-ksztaltowac-sie-jako-wspolnota-okreslona-przez-jednosc-kultury-jezyka-historii/>>, dostęp: 25.10.2019.
- Prawicowy radykalizm: Jarosław Tomaszewicz (2010): *Ucieczka od wolności? Prawicowy radykalizm na przykładzie Obozu Narodowo-Radykalnego*. „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Bankowości i Finansów” w Bielsku-Białej.
- RM: Radio Maryja – wypowiedź prof. Piotra Jaroszyńskiego w audycji *Moja przynależność do Narodu*, 11 XI 2014, 11 XI 1997.
- Rz: „Rzeczpospolita 12 III 2014.
- TP: „Tygodnik Powszechny” 5 IV 1992. Wojciech Wasutyński: *Ojczyzna przeciw narodowi?*
- TPrz: „Tygodnik Przegląd” 17 IX 2006. Leszek Lachowiecki: *Rozbroić prawicę*, <<https://www.tygodnikprzeglad.pl/rozbroic-prawice/>>, dostęp: 22 .06.2020.
- Tryb: „Trybuna” 16 VI 1999.
- Wildstein B. (2019): rp.pl. Wiadomości. Opinie, dostęp: 19.06.2019.
- Wódz J. (2007): <<https://www.rp.pl/sport/art16514841-hiszpanie-chcieliby-zaspiewac-swoj-hymn/>> data publikacji 3 X 2007, dostęp: 10.02.2021.
- Z: „Zadra” 1 X 2012.